

Erasme i l'Imperi català de Carles I

Autor: Rafel Mompó

Data de publicació: 26-03-2019

En un pròleg erudit i llaminer, En Rafel Mompó introdueix de forma magistral i ens avança alguns tastets del nou llibre d'En Pep Mayolas.

Esperava amb impaciència aquest nou llibre de Pep Mayolas entorn de la figura d'Erasme. Després del primer lliurament, Erasme i la construcció catalana d'Espanya, les notícies inaudites que ens serví, les hipòtesis que posà sobre la taula i les perspectives que obrí són de tal calat que el temps d'espera se m'ha fet llarg. Però, com era previsible, l'entremig ha valgut la pena. Sé que hi treballa des de fa molt de temps i que hi dedica el bo i millor en aquesta tasca ingent de restituir una part del passat que les raons d'Estat han volgut silenciar. De manera que em sent afortunat de poder escriure unes ratlles preliminars i l'hi regracie.

Les investigacions històriques de Pep Mayolas tenen la virtut de ventilar qualsevol aspecte amb determinació. És a dir, d'examinar rigorosament el passat i sotmetre a discussió crítica qualsevol estudi. La qual cosa implica fer circular l'aire. Recorde haver llegit fa molts anys que els japonesos, sobretot a les biblioteques dels temples xintoïstes, un dia de l'any feien (potser encara es fa) una cerimònia d'orejament de llibres. Vaja, que els trauen perquè els pegue l'aire. Em fa l'efecte que aquest ritual defineix molt bé el quefer de l'autor del llibre. No hi ha mètode millor que llegir els documents i les històries a la llum del dia i mentre els purifica un ventijol salutífer.

Tot i que l'obra que té el lector a les mans parteix de la figura d'Erasme, necessàriament toca molts temes a fi que ens puguem formar una idea de conjunt i dotar-la de coherència argumental. La clau la determinava l'autor en el llibre anterior. El nostre personatge fou un home d'Estat, no solament un il·lustre humanista. Per la seua condició principesca, però extremadament assetjada i perible, «Erasme de Rotterdam fou la rebel·lió d'en Ferran Colom contra la irrellevància». Aquest segon lliurament persevera en aquesta línia d'exploració i l'estratègia és clara: no traurem cabal del personatge ocult sense atendre les seues aflüències. Per això cal remuntar l'aigua grossa del relat històric i anar a les contrades on passen coses insospitades i desateses. Hi veiem el desglaç de les mentides i falsificacions, se'ns mostra la manca total de lògica d'alguns fenòmens, se'ns descobreixen els corredors subterranis i comencem a

copsar el flux del sentit abans que l'aigua clara esdevinga història tèrbola. Perquè certament les aigües baixen brutes. Als llims ordinaris que enfosqueixen tot relat històric s'hi han afegit els abocaments tòxics d'una activitat fabril. ¿Algú és prou càndid, encara, de pensar que és possible comprendre el passat si es negligeixen tants segles d'inquisició política fabricant història? Les aigües baixen negres i podrides. Tot i els sistemàtics intents de la historiografia hispànica per blanquejar-les.

Joan Fuster, que se la sabia llarga, al seu estudi sobre l'erasmisme espanyol «Entre la gramàtica i la fe», publicat dins del llibre *Heretgies, revoltes i sermons: Tres assaigs d'història cultural*, qualificà el seu treball d'«assaig d'història cultural» perquè estava cert que la seua «desimboltura en l'ús de dades» no havia d'agradar els «investigadors barbuts i meticulosos». Això no obstant, aquest «assaig» de Fuster ha estat lloat pel seu rigor i per la seua extensa, variada i perspicax capacitat lectora. Be, permeteu-me que us diga que això és exactament el que fa Mayolas. Desinhibició, intel·ligència lectora, moltes lectures, capacitat associativa i una memòria prodigiosa són posades en joc per poder veure rere la teranyina documental i enllà del mur de la falsificació. És clar que el desafiament davant l'embolic implica moure's sovint en el terreny assagístic, implica traçar un plànol en part conjectural, però en canvi desplega una lògica que explica millor l'enigmàtic Erasme i alguns fets contemporanis.

Per exemple, l'autor ens fa més entenedor per què l'erasmisme és espanyol i molt notablement català. Desmunta les rutes i itineràncies impossibles de personatges notables, que la historiografia oficial repeteix acríticament. Ens retorna de Tordesillas a la Torre de Silla i la «cort» de valencians a la redor de Joana, anomenada la Boja per antífrasi, restitueix l'autèntica primacia eclesiàstica tarragonina enfront de la seu toledana o recol·loca en la seua veritable geografia la Bíblia poliglota. Tanmateix, no es tracta únicament de mers coneixements o de sòlita erudició, sinó d'obrir els ulls i acostar-nos als fets històrics críticament i activa. La meua experiència com a lector és que Mayolas m'interpel·la constantment. Així, en llegir el capítol que dedica a la banca Fugger/Xúquer m'han vingut a esment Cervantes i el Quixot. El filòleg i historiador Michael Nerlich va publicar fa uns anys un portentós estudi que, literalment, descodificava l'obra pòstuma de Cervantes, *Los trabajos de Persiles y Sigismunda*. Que vol dir que l'allunyava definitivament de les lectures carrinclones i distorsionadores de bona part del cervantisme. Va demostrar que la presència i el pòsit d'Erasme hi són constants, per no dir abassegadors. Altres estudiosos han abordat el Quixot críptic, més que probablement escrit en clau. Doncs bé, al capítol XXIII de la segona part d'aquesta obra llegim: «Decid, amiga mía, a vuesa señora que a mí me pesa en el alma de sus trabajos, y que quisiera ser un Fúcar para remediarlos (...); y así le haré yo de no sosegar y de andar las siete partidas del mundo, con más puntualidad que las anduvo el infante don Pedro de Portugal, hasta desencantarla».

Posem-nos en context. En Quixot relata ací —fa d'historiador— la baixada que ha fet a la cova dels Montesinos on hi ha un seguit de personatges encantats. Entre ells hi veu l'estimada Dulcinea que li fuig. Al cap de poc, però, es presenta una companya de Dulcinea per demanar-li ajut davant les necessitats que passen. La tonalitat és marcadament paròdica, perquè es posa en solfa fins i tot la font primària de la història que és la descripció feta pel testimoni presencial, en Quixot. Així, el passatge va trenat sobre la veritat, la mentida i el dubte. Per això, un dels personatges que escolta creu del tot verídica la història que el Quixot narra, però Sanxo no hi confia de cap de manera. El que per a mi resulta sorprenent, i que considere un missatge amagat, és l'associació dels «Fúcar» (com es coneixia els Fugger a les Espanyes) amb l'infant Pere de Portugal —que seria ni més ni menys que l'avi matern de Ferran Colom/Erasme— i Dulcinea (la dolça, el sucre).

Per a un historiador, per a qualsevol que es dedica a la lletra, potser la primera obligació rau a reconèixer la situació des de la qual pensa i treballa, sota quines circumstàncies investiga i escriu. Tot parlant de la imatge i com uns determinats poders volen i poden imposar-se sobre l'imaginari, li vaig llegir fa temps al cineasta Wim Wenders una pensada contundent: «la televisió és la bèstia negra que colonitza el subconscient». Bé, si obrim el compàs i traslladem la qüestió a les situacions polítiques i culturals dels pobles colonitzats que es pretén assimilar (la dels catalans, per exemple), ens adonarem que la història, a través de la historiografia, és una bèstia encara més fosca i més grossa que no la televisió. Ara bé, copsada la situació, no basta plànyer-se, impugnar, denunciar, sinó que cal posar-se mans a l'obra. Els estudis postcolonials n'han ficat el dit a la nafra, per això autors com Ranajit Guha parlen del deure inexcusable de l'autodeterminació historiogràfica. La qual cosa demana, com ha fet l'historiador bengalí, realitzar un seguit d'operacions de tipus epistemològic, ètic i metodològic.

Primerament, cal identificar la fal·làcia de la neutralitat científica i gosar mirar el passat des de la pròpia existència, des del lloc que ocupem en el present. En un segon moment és necessari detectar de quina manera la ideologia que ell anomena estatista imposa, mitjançant el relat històric, les seues raons. Aquestes raons d'estat tenen per objectiu l'assimilació i, per tant, malden per impedir la interlocució entre nosaltres i el nostre passat. Per això, en el terreny pràctic, Guha considera indefugible interrompre el fil narratiu de la versió dominant imposada, trencar el seu argument i mostrar com de trucat i embullat és en realitat. Si com a lectors d'història no ens trobem mai a casa davant del passat que se'ns mostra, si rarament hi som nosaltres o la nostra llengua o els nostres interessos, és que aquell no és el

nostre passat o només ho és vagament, de tan deformat i perversit com se'ns presenta. Si un estat basteix la seua historiografia esborrant les gents i les nacions que el componen, llavors l'administració simbòlica respon a una relació colonial. Així, els catalans apareixen només residualment a la historiografia espanyola, perquè els negligeix, els suprimeix o els suplanta. En conseqüència, cal cercar sense més dilacions la manera d'accedir, d'escutar i de conversar amb el nostre passat. I cal fer-ho amb els mitjans i la lògica que estiguen d'acord amb les circumstàncies.

Si de resultes d'aquesta nova perspectiva ens adonem que hem estat esborrats del relat històric estatista, això significa que s'hi han aplicat unes condicions colonials, i tant els mètodes com els resultats falsejats no fan sinó exhibir, per la bescara, la seua iniquitat i estrangeria. Vol dir, al capdavant, que aquesta ideologia estatista vol governar «un estat sense ciutadans, on és el dret de conquesta més que el consens dels súbdits el que representa la seua constitució». Tanmateix, si s'afermen el coneixement i la consciència que el propi passat ha estat desvirtuat i silenciats, tindrem una prova que l'intent d'assimilació ha fracassat en part, que s'ha aplicat coactivament el domini, però no s'hi ha assolit pas l'hegemonia.

Amb totes les distàncies de dos casos diferents, en l'estratègia historiogràfica de Ranahit Guha basada en descabdellar i capitombar la manera en què ha estat inscrita la història —en què uns escriuen la història als altres— trobem molts punts de coincidència. Posem per cas, aqueixa revisió implica desmitificar la història nacionalista índia, sovint feta sobre bases foranes i com a mera resposta a l'imperialisme britànic. Sovint amb un tarannà marcadament elitista, però sense anar al fons de les qüestions. Per consegüent, cal ser incisius amb els falsos consensos de l'academicisme, en massa ocasions adreçats a construir un marcs mentals i metodològics amb costums de cleda. Així, el biaix de les fonts no és de cap manera un aspecte menor en la forja d'aquests consensos. Tanmateix, el cas del passat català va més enllà de les veus subalternes tradicionalment silenciades, i això perquè s'ha contrafet el passat amb el desllorigament de llocs i de dates, sobre la invenció teatral d'uns personatges i els mutis forçosos d'altres, canviant-los la llengua a les veus, perquè s'ha bastit una fantàstica construcció històrica en la qual, a més de la desaparició —o la participació com a mers figurants sense frase—, hi ha hagut un prodigiós procediment de suplantació, i això és el que ens mostra Mayolas en aquest segon llibre a partir de la figura d'Erasme, un magnífic exemple d'autodeterminació historiogràfica.

Encara avui alguns pensen —d'altres ho volen fer creure— que la història és feta de temps i d'una asèptica presentació de fets del passat. Però la història és feta dels humors i les humors dels homes transformats en tinta. Davant la història màgica d'Espanya, qualsevol que haja superat l'estadi crèdul de la primera infantesa haurà de fer-se les preguntes pertinents. No pot ser que, sotmesos a la superstició dels documents, els historiadors esdevinguin ànimes de candi. Els documents són bàsics per a tot estudi, però no són pas neutres i cal llegir-los amb una determinada lògica, descobrir-los les contradiccions, saber que de vegades cal enfilars en el sentit contrari al que apunten, per si volien amagar quelcom. Entrar a la història, la més política de les disciplines, implica deixar fora l'esperit de bon Janot. Aquella pràctica senyorial de «fer la credença» per por a ser emmetzinat, l'hauríem d'aplicar a cada document de qualsevol època. Si hom pretén tindre dret al senyoriu de la història li convé practicar la comprovació medieval, a tall de prevenció salutífera.

Voldria exhumar ara unes paraules del Quixot: «la veritat, la mare de la qual és la història, rival del temps, dipòsit dels fets, testimoni del passat, exemple i avís del present, consellera del futur». No es negarà que la idea segons la qual la història és la mare de la veritat, i no a l'inrevés, més que innovadora és revolucionària. Podem entendre que n'és un corol·lari aquella consciència deconstructiva que l'historiador Alun Munslow postula com una actitud necessària per a entendre com funciona el coneixement històric. Consciència que incorpora l'anàlisi de la creació —i a vegades imposició— de les narratives del passat. I amb açò entronca la demolició del sistema aristotèlic de coneixement binari (història: «el que és» versus poesia: «el que hauria de ser»), que alguns s'entesten a considerar una primícia postmoderna, quan en realitat comença molt més enrere. Allò empíric són els interessos dels historiadors, els poders desiguals per a historiar o narrar el passat, la fal·libilitat —fins i tot sense intencions espúries— de la nostra observació, memòria, documents i mètodes d'estudi. I que el principi creatiu s'infiltra sempre en el quefer històric, però de vegades s'erigeix en l'autèntic motor. La invenció del passat a qualsevol preu.

Des d'aquest punt de vista, convé copsar no únicament allò que la persecució i la censura deformen, sinó el que formen en substitució. No solament cal estudiar l'obra ingent de terror i destrucció, sinó que cal comprendre l'altra cara de la moneda, la creació mastodòntica d'una realitat quimèrica. En el cas que ens pertoca, no estem parlant de la introducció esporàdica de xanxes marranxes per les manyes d'un picarol. No, es tracta de la forja a manxa i martell, i al llarg dels segles, de tot un món d'encanteri. Estem parlant d'una sistemàtica ficcionalització del passat i no d'errades garrofals atribuïdes gairebé sempre als caixistes de les impremtes renaixentistes. ¿En volem de mostres? El recentment traspasat Jaume Riera i Sans, al seu famós i polèmic treball dedicat als Falsos dels segles XIII, XIV i XV (fonamentalment d'àmbit català), comentà l'encàrrec que el cardenal Richelieu féu a historiadors professionals a fi de demostrar documentalment, inventant i deturpant el que fos de menester, que tots els sobirans d'Europa eren

usurpadors o descendien d'usurpadors. Tret de Lluís XIII, és clar. En aquesta línia, esmentava unes estimacions d'Anthony Grafton segons les quals «Hom calcula que la meitat dels documents legals de l'època merovíngia, i les dues terceres parts de tots els documents eclesiàstics anteriors al segle XII són falsos». Dues terceres parts. Algú, potser, pensarà que no cal fer-ne més comentaris. Però sí que cal, perquè la devoció integrista pels documents i la fal·lera per una ciència de la història basada en la fe cega en els arxius, encara és ben viva. Sumades les males intencions, la voluntat falsària i la beateria que no hi vol veure ni sentir, el que s'imposa és una història, en el nostre cas una història catalana, davant de la qual investigar és o bé com bregar amb rodes de molí, o bé combregar-hi.

Si dic «Cervantes» a tothom li ve a esment el suposat retrat pretesament pintat per Juan de Jáuregui. Fins fa poc —probablement encara hi és— presidia l'antesala de la Real Academia Española, sense importar gens ni mica que Astrana Marín, Caro Baroja o Rodríguez-Moñino, posassen el crit al cel davant d'aital butllofa. Perquè ni aquell del propagat retrat és Cervantes ni segurament la pintura és de Jáuregui. Tanmateix, si és allà i ocupa un lloc d'honor és justament per fixar una imatge que colonitza el subconscient, no importa un borrall la seua falsedat. I encara podríem adduir la Carta de Cervantes al cardenal Sandoval y Rojas, l'Inquisidor General entre 1608 i 1618, i més documents falsaris que Moñino i altres han denunciat. La mateixa partida de naixement d'un tal Car(a)bantes a Alcalà, sempre Alcalà, és una garrofa tan barroera que la fe de carboner amb què alguns l'abracen causa perplexitat.

Només per a l'època moderna, Caro Baroja va deixar escrit que hi havia hagut tres períodes a Espanya «de falsificació massiva de documents històrics i literaris». Ell ho atribuï més que res a la voluntat d'enganyar col·leccionistes. Ara bé, si una empresa així és possible per a estafar adinerats capritxosos, és inexcusable que ens demanem què no serà quan hi ha pel mig interessos polítics i raons d'estat. ¿Es pot fer un treball historiogràfic honest sense tindre en compte aquesta perspectiva, sense partir d'aquest supòsit? Escoltem altra volta l'historiador de la fraudosa història d'Espanya, qui, després d'un repàs sumari, però abundantíssim, dels casos antics més cèlebres, fixa la mirada en el famós Annio de Viterbo o Giovanni Nanni. Amb aquest ja som davant d'una operació d'estat de gran abast. El susdit personatge és un frare dominic que treballa al servei dels Borja i que dedica la seua obra històrica mendosa als reis catòlics. En paraules de Caro Baroja «falsificà tota la història de l'Espanya antiga, de tal faïçó que bé pot dir-se que amb el que ell bastí, més el que tramaren després el pare Jerónimo Román de la Higuera i l'anomenat "Lupián de Zapata", es podria escriure una Història falsa d'Espanya». No estigueren a soles, però, «De finals del segle XVI a mitjans del XVII, es dona en Espanya un peculiar fervor en inventar textos històrics». Com més escorcollem més ens n'adonarem, de l'embalum de la farsa.

Ara que fan acte de presència els Borja aprofitem per afegir-hi un altre comentari. A Erasme i la construcció catalana d'Espanya Mayolas reportava la notícia extreta de García Oro, el biògraf del cardenal Cisneros, segons la qual «l'any 1485 s'havien iniciat gestions a Roma per aconseguir la creació d'un estudi en un monestir de Sant Francesc d'Alcalà», i mostrava la seua sorpresa atès que l'encarregat de fer les gestions fou «un tal fra Francesc Benet, que sembla un religiós de Nació Catalana». Si ens desplacem una mica en el temps —i potser ni un centímetre en l'espai— el dia 17 de març (altres fonts diuen el 25) de 1489 tingué lloc a Alacant, molt a prop d'on hi havia el monestir franciscà de Santa Maria de Gràcia, en concret a la zona elevada anomenada dels Àngels i al peu del famós Pi Sant, el miracle de l'aparició dels Tres Llenços amb la Santa Faç. Aquell va ser el segon miracle del dia, d'un total de tres. El primer, el de «la llàgrima», va ocórrer al barranc de Lloixa, situat entre Mutxamel i Alacant, on la imatge santa plorà per l'ull dret. És allà on es van edificar, aquell mateix any, l'església i el monestir de la Santa Faç; el tercer miracle va consistir en l'aparició al cel d'una creu envoltada de dos arcs de sant Martí; el segon, que és el que ara ens interessa, s'esdevingué després de la predicació de —oh, casualitat— fra Francesc Benet de València, habitador del convent alacantí. Va consistir el prodigi en l'aparició de Tres Llenços, no un sinó tres, i en el fet que va levitar en èxtasi «que als que ho veien els semblava que el núvol intentava absorbir-lo i endur-se'l». Tot seguit va ploure, després d'una llarga sequera. Ja ho veu el lector, noms de frares idèntics en localitats de nom semblant, lligades a una tríada curiosa, si més no: Alacant–miracle dels Tres Llenços i Alcalà–Col·legi Trilingüe. Si fem memòria, Erasme considerava que la vera doctrina del missatge de Crist (la vera faç, doncs) s'expressa en les tres llengües: hebreu, grec i llatí. És per aquesta raó que funda col·legis trilingües i exhorta a formar els teòlegs sobre aquest triple coneixement, com el seu estimat Sant Jeroni a qui anomena vir trilinguis.

Però no ens oblidem dels Borja, que tenen falsificadors a sou, perquè al segle XVII els germans Jaume i Vicent Bendicho, que eren prohoms de la ciutat i servidors del casal dels Borja (el segon, a més, era degà de sant Nicolau), escriuen la que es considera primera crònica de la ciutat d'Alacant (acabada el 1640) i hi esmercen una bona part a parlar de la Santa Faç i de la seua vinculació familiar amb el frare predicador. En les fonts llatines el nom Benet apareix com Benedictus, encara que se'n generen formes derivades del tipus Beneyto, Benedicte o Bendicho. Aquesta darrera forma és la que atribueixen al seu avantpassat, Francisco Bendicho, a qui, per cert, fan natural de Sant Joan d'Alacant i no de València. En qualsevol cas, el que ací volia remarcar és la transformació del cognom Benet en Bendicho, que els suposats descendents del frare fan mans i mànigues per deixar documentat a dins d'una crònica escrita en castellà. Cosa que ens ha fet venir a esment la veu revestida d'autoritat d'un papa, en concret la de Pius XI, qui al

començament del segle XX deixà testimoni que «La història dels documents que no estan preparats per al servei de la veritat sinó per a l'ofensa de la veritat és una llarga i trista història».

Una llarga història de documents preparats. Entesos. Aquesta és la idea, perquè «lo que és en escrits és memòria perdurable», en paraules recollides del Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim. Podem anomenar-la estratègia de Polzet, és a dir, deixar tota mena de rastres documentals a fi que els historiadors seguesquen la ruta traçada i, finalment, orientar els lectors i el comú cap a una certa idea de les coses del passat. Que, àdhuc, vol dir les del present. Documents adobats sovint per historiadors professionals i dipositats convenientment en arxius públics i privats. De tots és coneguda la facilitat de l'estament nobiliari per inventar genealogies i matròfoles diverses. La de l'Església, ja ho hem vist adés, proverbial. La de l'Estat, ultraista. I el que sorprèn és la veneració amb què s'hi abeuren molts historiadors. Sense recel i sense cautela. Fa un parell d'estius, a la Universitat de Montblanc organitzada per l'Institut Nova Història, vaig exposar per què pense que el Diálogo de vida beata (o Vita Felici) atribuït a Juan Ramírez de Lucena és una obra catalana traduïda al castellà. L'obra representa un diàleg prerenaixentista entre diverses eminències, una de les quals, el marquès de Santillana, denuncia davant del bisbe Alonso de Cartagena:

«(...) Viciosos, abundosos y ricos: quién tiene cinco obispados, quién veinte abadías, y quién cien beneficios derramados por todo el mundo. Luego se hacen naturales do nunca emparentaron.

Nunca creí, señor Obispo, que los reyes pudiesen lo que los dioses no pueden. ¿Nació uno en Italia?, hácenlo ellos nacido en Castilla; y por un tirtallá, privan al natural. Los capellanes del rey, si adversario tienen en su calongía, luego lo desnaturan. ¡Qué alevé tan grande, digno de pena tan grave! Su justicia siguiendo, reportan tan gran sinrazón. Desnaturando, desnaturando, pocas a pocas, cualquier día serán más eunucos que en el tiempo de Asuero. Si considerasen los reyes los daños que consiguen por ello, no harían estos miraglos, te seguro».

La requisitòria no admet discussió i, si cal llegir entre línies, sembla plausible que quan al·ludeix als nascuts a Itàlia realment parla de catalans. Els estats italians, com és sabut, anaven curulls d'humanistes i artistes en aquell moment. Llavors, ¿quans catalans no han estat desnaturats i fets de Castella? Ells, elles i els seus fets. Aquest seria el motiu principal de la famosa i mal anomenada Decadència: se n'han fet més eunucs (privats de nacionalitat) que a la cort del rei Assuer, incloent-hi l'autor de la denúncia, ara desnaturat com Juan Ramírez de Lucena.

Amb aquest panorama que anem desvelant de mica en mica, és hora de prendre'ns seriosament la recomanació que féu Joan Fuster a Judicis finals: «Propugno la suspicàcia metòdica». Aquell gir epistemològic que suscitaron els qui Ricoeur anomenà «mestres de la sospita»: Nietzsche, Marx i Freud, cal que l'apliquem amb rigor a la historiografia, particularment la catalana. La falsificació del present, que continua donant fruits prodigiosos, i els llargs segles passats d'inquisicions implacables instruïdes políticament, aconsellen fer de la desconfiança una obligació metodològica. Clar que existeix la possibilitat d'excedir-nos i de no pegar en terror, però això no lleva que la prevenció siga un procediment indispensable, i la gosadia a l'hora de plantejar hipòtesis una exigència, si volem fer llum post tenebras i avançar. De manera que no puc sinó estar d'acord amb aquells que, com el professor Calero, pensen que «la història de la literatura del segle XVI espanyol ha de ser revisada per complet». La literatura i tota la resta, de cap a cap. El mateix Erasme, a la Institutio Principis Christiani alerta dels perills d'un culte a la Història de tipus ciceronià. Una història monumental, estatista i sense crítica. Per aquesta mateixa raó, previngué de la mania de seguir amb poc discerniment, i sense vincular-les amb el present, patums de la historiografia antiga com ara Xenofont o Sal·lusti. No debades emprava el lema Veritas filia temporis, en el sentit que cada temps actual afilla la seua veritat. Que la veritat històrica sorgeix de la manera en què cada generació narra el passat, o en funció de la perspectiva amb què l'estudiem i l'investiguem. Un enfocament que ens remet immediatament a aquell raonament del Quixot esmentat abans: la història és mare de la veritat. Tal és la història, tal és la veritat.

La metodologia de la sospita permet confegir un altre perfil i una altra personalitat a Erasme, així com respondre amb una altra lògica a la reiterada pregunta sobre qui era l'humanista. Permet donar clàries al fet que aqueix home escàpol no només es relaciona amb els principals humanistes i lletraferits de l'època, sinó que ho fa amb els magnats més importants del món civil, nobiliari, eclesiàstic o financer. Perdre això de vista és negligir deliberadament la causa principal del seu capteniment precautori. Si va passar-se tota la vida angulejant no ho féu per mor de l'art dramàtic. En la reconstrucció que assaja Mayolas apareix la seua posició eminent i delicada alhora, unes circumstàncies personals que el menen a guardar-se les espatlles constantment, que l'obliguen a adoptar una conducta tot sovint contradictòria, fins i tot incomprensible des del punt de vista del qui no té res a amagar ni a protegir. Erasme sap que Europa —per no parlar de les Espanyes— va tatxonada d'espies. Els pateix. En una carta adreçada a Servatius Rogerus, prior del convent d'Steyn on suposadament va viure, i davant la insistència del monjo perquè hi torne, li ordena Erasme “No tornes a escriure res de confidencial a les teues lletres, perquè les obrin i són llegides per tothom abans que m'arriben”.

Si els principals prohoms d'Europa li proposen establir-se als seus dominis, arribant al punt que hi ha magnats que es rebaixen a demanar-li fins a tres vegades que s'instal·le en els territoris que governen, si li prometen prebendes, exempcions i seguretat personal, ha de ser per alguna cosa més que la dedicatòria dins un llibre. Tant el papa Adrià VI com el papa Climent VII li proposen establir-se a Roma amb la pensió corresponent. Ernest de Baviera volia que formés part del claustre de la Universitat d'Ingolstadt. El subprefecte de París, Louise Ruzé, l'invità insistentment a residir a França, però ho arribà a proposar directament el rei Francesc I. També Ludovico di Canossa pretenia, amb prebendes, que anés a França on ell era ambaixador i bisbe de Bayeux. El bisbe de Basilea, Christoph von Utenheim, li oferí residir a la seua ciutat, cosa que finalment acceptà. L'amic Willibald Pirckheimer, quan formava part del govern de la ciutat de Nürenberg li ofereix instal·lar-se a Leipzig, amb gratificacions. En Anglaterra tractà amb el rei i amb el cardenal de Canterbury William Warham, i tots dos li oferiren casa i pensió. Jean de Sauvage, Cancellier del Ducat de Brabant, assessor i acompanyant de Carles I als estats espanyols, el mantingué durant un temps, abans de ser assassinat a la península. El mateix monarca el tingué a prop i li concedí emoluments, etc. ¿A quin sant tanta insistència i interès de la gent més poderosa d'Europa? Li fan oferiments onerosos per via dels millors ambaixadors, però ni que Erasme fos una eminència intel·lectual de primera magnitud, la voluntat de tenir-lo a prop, de «comprar» la seua presència, no pot oïr a qüestions merament humanístiques. S'explica millor per mitjà del factor polític. I ens hem de preguntar què podia oferir políticament Erasme que feia despertar el desig i les esperances de tothom. El nom de Ferran Colom ofereix una perspectiva més completa a aquestes coses. La informació privilegiada i els drets capitulats sobre el Nou Món, les connexions personals i familiars amb el poder temporal, però també els seus vincles amb l'Església i amb el papat eren un bé extraordinàriament preuat i delerat. I per descomptat els diners, la capacitat financera!

Tanmateix, aquella posició excepcional el tenia sempre en un destret. S'hi jugava el coll, i per això aquell tarannà elusiu que ha estat advertit per tots els biògrafs i estudiosos. Hi ha qui ha parlat de la creació d'una màscara —també en el terreny literari— que li hauria permès ocultar l'Erasme real. Altres han fet notar que una de les seues qualitats principals fou la dissimulatio, tal com traspua al seu epistolari. Còngruament, també Ferran Colom s'ocultava sempre, com ell mateix reconeix. En fer testament recomana que la tasca d'aplegar llibres per a la biblioteca —la famosa colombina— la faça un italià, i si no és possible un francès o bé un alemany viatjats, no pas cap espanyol perquè no són mirats amb bons ulls. És evident que no es refereix a tots els espanyols, perquè n'hi havia que més aviat buscaven refugi a Europa. Devia haver-ne de perseguidors i doctrinaris, que eren malvistos, i de perseguits, com ara Joan Lluís Vives. Ferran Colom, això sí, ocultava que era espanyol i Erasme, com qui fa eco, escriu: *Non placet Hispania*.

To i els emoluments i regalies, i malgrat les garanties de seguretat que li ofereixen els magnats, Erasme desconfia de tot i de tots i té bons motius. El seu primer traductor al francès, Louis de Berquin, jurista, reformador i home de casa bona, va ser empresonat i cremat en la foguera amb els seus escrits (només n'han pervingut les traduccions d'Erasme), tot i la suposada protecció del monarca francès i de la seua germana Margarida de Navarra. Els prohoms de la Sorbona, a qui s'oposava Berquin, es van imposar, amb l'ajuda del Parlament, sobre el poder reial fins a fer-lo perir. Antics coneguts com ara Heinrich Eppendorf, en comandita amb Ulrich von Hutten, miraren d'extorquir Erasme amb amenaces que, al remat, es concretaren en un llibre denigratori. I Brunfels li escriu amenaçant-lo: «vaig a desemmascarar què amagues i escriuré, perquè hi conste, qui ets en realitat. No mancarà gent que em donarà un cop de mà per recolzar el que escriuré. Sé de sobres quin punt flac em cal tocar. Vas avisat, tingues molta cura». La inseguretat traspua igualment en la carta que Vives li adreça el 10 de maig de 1534: «Vivim temps difícils en els que no podem ni parlar ni callar sense risc. En Espanya han estat detinguts Vergara i el seu germà Tovar, a més d'altres homes savis». El nostre valencià sap de què parla, perquè el perpinyanès Daval és engarjolat i Miquel de Torres, vicerector del Col·legi Trilingüe, pateix persecució i ha de fugir a París en companyia del Mestre Miona. Per no parlar del més famós de tots, el seu amic More que morí decapitat. No ha d'estranyar, doncs, que Luther digués d'Erasme: «est vir duplex».

Com he dit adés, mirat en conjunt l'erasmisme no apareix únicament com un corrent humanista centrat en la filologia, en l'educació i en la reforma de l'Església, coses de per sí d'una gran ambició. En realitat mobilitza una cosmovisió indestriablement connectada amb la compleció del món, amb la confirmació de la seua imatge global fruit de les expedicions de descoberta. I no cal dir que el gran expedicionari, l'artífex d'aquesta nova geografia, és Cristòfor Colom. La nova situació implicava un desafiament polític i de consumació històrica del missatge cristià, que per força havia de transformar i posar en tensió les dinàmiques de poder. També, lògicament, els símbols del poder. Per això crida l'atenció la rellevància, fins i tot l'autoritat, d'Erasme davant de tots els potentats contemporanis. Té una posició de dovella confirmada quan l'associem —com ha tingut l'encert i l'ardidesa de fer Pep Mayolas, amb els precedents de Jordi Bilbeny i Teresa Baqué—, quan la identifiquem, amb Ferran Colom. Amb això, l'agulla imantada mostra que l'espai català d'influència marca el nord. I, de retop, reapareix en escena la qüestió de la necessitat d'un monarca universal per als afers temporals, com n'hi ha d'haver un per als afers espirituals. Entra en escena i entra en discussió.

Si ens hi fixem, Sant Cristòfor du al muscle el Nen Jesús mentre travessa les aigües. Alhora, l'infant diví sosté amb la mà el pesant globus del món. Un pes que es torna aclaparador, inclús per a un gegant com Cristòfor. Recuperem ara

per un instant els prodigis de la Santa Faç d'Alacant. La relació dels miracles fou oficialitzada aviat, en concret per un document concedit pel papa Climent VII vivae vocis oraculo i signat pel cardenal Hèrcules (o Ercole) Rangoni, el 30 de gener de 1525. La tercera lectura diu que el dia dels miracles, a poca estona de començada la processó des de la població de Sant Joan, el frare menor que portava la vera imatge o Verònica de Crist (Viciàna a la seua Crònica diu que era fra Vilafranca), tot just després de travessar la rambla de Lloixa se sentí tan afeixugat que exclamà: «porte tant de pes que, si no m'ajudeu, crec que cauré en terra». Bé, no cal ser molt sagaç per veure-hi una representació de Sant Cristòfor com a pròleg dramàtic a fets miraculosos, un dels quals l'aparició dels Tres Llenços.

D'altra banda, sabem que l'any 1509 Erasme estigué a Nàpols i visità l'antre de la Sibil·la de Cumes, és a dir, la porta de la catàbasi o baixada a l'Avern d'Enees, l'heroi mític. No entraré ací a detallar l'antiquíssima associació de les Sibil·les amb el món català i com entrelligava els aspectes profètics i religiosos amb els polítics, almenys des de la conquesta de Sicília el 1282 quan, com ha apuntat l'historiador César Olivera, la casa de Suàbia (els Hohenstaufen havien estat emperadors del Sacre Imperi Romanogermànic) «renasqué d'alguna manera en la casa comtal de Barcelona». Ací vull girar la mirada cap a una de les versions del mite, per veure com Enees fuig de la violència i les flames de Troia, tot carregant son pare Anquises a les espatlles. En efecte, a l'obra de Virgili (Llibre 2, 705-717) l'heroi du al coll el progenitor qui, al seu torn, sosté els sacra i Penats de la pàtria («tu, genitor, cape sacra manu patriosque penatis»). Aquesta imatge ha estat reproduïda sovint en les arts plàstiques i evoca poderosament la de Sant Cristòfor portant Jesús infant, sols que ara és un fill qui transporta el pare vell. Per aquesta raó, la figura d'Enees representa un dels exemples eximis de la pietat filial. ¿S'entén així el motiu de la visita d'Erasme a la gruta de la Sibil·la, per on Enees baixà a l'Inframón a fi d'accedir al pare després de mort? ¿S'entén la importància simbòlica i que en volgués deixar constància? Erasme (Ferran Colom) carrega Cristòfor Colom qui, al seu torn, transporta Christ (els sacra per antonomàsia) i els penats de la pàtria. Paolo Pelegrino, a la lectura al·legòrica que fa de l'Elogi de la follia addueix aquell passatge (XXXVIII) en què la Follia justifica que caldria distingir entre demència i demència, entre una follia insana i una de desitjable. Altrament, diu la Follia, la Sibil·la no «hagués qualificat d'insensata [però desitjable] l'empresa d'Enees». I amb lucidesa plenament conseqüent, Pelegrino es demana si no fou Colom l'Enees del segle XV. Nogensmenys, a parer nostre i pel que hem vist, és Ferran Colom l'Enees del segle XVI. El fill que sosté l'obra espiritual del pare. El lector comprovarà com en aquest volum Pep Mayolas ofereix un gavadal d'informacions addicionals que completen el quadre.

Però tornem a la cosmovisió. El filòsof Martin Heidegger considerava que l'esdeveniment fonamental de l'època moderna fou la conquesta del món com a imatge. Aquest fet s'assoleix de manera clara arran de l'arribada al Nou Món i en els viatges successius de circumnavegació. El camí atlàntic ha completat la imatge del món i és aquesta imatge el que els mapes dibuixaran i la que fornirà els atlas. Atlas, adonem-nos-en, era el tità que duia el món a les espatlles, un altre equivalent pagà de Cristòfor. Alguns historiadors antics fixaven la residència del tità al país dels hiperboris (i Colom consigna que «He navegat en el mes de febrer del 1477 fins cent llegendes més enllà de l'illa de Thule»), d'altres a l'extrem occidental conegut. Per això l'historiador Beuter pogué dir (més enllà que avui ho considerem llegendari) que Atlas fou rei d'Espanya i que hi residia. El viatge d'Atlas/Cristòfor, el viatge per la ruta atlàntica, desplaça l'extrem occidental del món, de fet aconsegueix i corona la imatge del món. Tot i que estudiosos com Fuster, Iborra i Escartí consideren que l'erasmisme de Beuter existí però potser no passà de tebi, avui dia és prou ben quiratat, per treballs com els de Rausell o del mateix Jordi Bilbeny a «El nostre Erasme», que fou més consistent del que podia semblar. Resulta característic que en l'inventari de béns de Beuter s'anotés que, a més de set llibres d'Erasme, «en la cambra damunt lo segon studi» hi havia «un mapamundi de paper».

Els paral·lelismes entre el projecte de «globalització» geogràfica i cristiana de Cristòfor Colom i els projectes de globalització humanista i cristiana d'Erasme i de Ferran Colom són dignes de ser remarcats. Ho podríem anomenar cosmovisió ptolemaica, tant pel geògraf i astrònom Claudi Ptolomeu, que es pensa que treballà a la famosa Biblioteca d'Alexandria, com per la dinastia ptolemaica que comença amb un home d'armes al servei d'Alexandre el Gran, el rei que dilatà els dominis cap a Orient. Sota aquesta nissaga, assentada a Alexandria, es formà la biblioteca més cèlebre del món antic. Bé, al Memorial adreçat a l'emperador Carles V, Ferran Colom expressa el seu desig que en el futur, per tal de fer créixer la biblioteca, es compren i apleguen llibres «de totes les llengües i facultats». Cal fer notar que en aquell moment els fons de la biblioteca ja eren enormes i comptava amb més de mil obres comprades arreu d'Europa només d'aspectes relacionats amb la Reforma, tant si adoptaven un punt de vista catòlic com protestant. Força erasmiana, si volem adonar-nos-en. I l'enfocament «globalitzador» salta a la vista, com a continuïtat culta i espiritual al llegat geogràfic del pare, qui finalment havia completat l'esfera terrestre. Sabem, per un altre cantó, que al Col·legi Trilingüe de Lovaina que Erasme ajudà a fundar el 1517, de bon principi es donà una importància capital a l'estudi de la geografia. Willem Neesen i Vives, per consell d'Erasme, en feren sengles cursos basats en la Cosmographia, sive De situ orbis de Pomponi Mela, geògraf nascut a la Hispania romana les províncies de la qual descrigué. No debades Erasme havia escrit a l'obra De recta pronunciae que «la Geografia hauria d'anar abans de la retòrica i ser dominada de cap a cap».

Algun biògraf d'Erasme, mal informat, ha dit que l'humanista no es va preocupar gaire de qüestions geogràfiques, i que sobta que a penes fes referència als nous descobriments. Tanmateix, l'any 1533 va escriure una carta per a prologar l'edició princeps publicada per Froben de la Geografia de Ptolomeu. Recordarà el lector que, als ulls d'avui, la principal aportació de Ptolomeu va ser la noció de l'esfericitat de la Terra, i si Erasme el lloà fou sobretot per haver coronat el seu treball mitjançant les matemàtiques. D'altra banda, l'estudiós R. J. Schoeck calcula que hi ha més de 5.000 referències toponímiques als escrits d'Erasme. La seua anàlisi detallada el mena a concloure que Erasme estigué enormement familiaritzat amb els geògrafs antics, o que a la seua obra es poden resseguir les traces de la Història Natural de Plini. Estima que el seu va ser un «coneixement al detall» i diu que «reuní tota la saviesa sobre geografia, cosmografia i astronomia». I ara escau recordar la persecució i destrucció que patí l'obra geogràfica de Ferran Colom, tal com l'ha denunciada Alba Vallès: «També, dels manuscrits de la Cosmografia de España o Itinerario ha desaparegut la part històrica de les regions catalanes, malgrat que el memorial de Joan Peres diu que existiren, i el Registrum ferrandí fa constar que fou acabada: Vocabulario en que se contienen los nombres de los lugares y reynos de España, escrita de mano l(ncipit Abades y Abarzales. D(esinit) Zebreros y Zebrilegio. Núm. 3342. Obra ordenada alfabèticament que se li prohibí de continuar i publicar». ¿I per què se li prohibí continuar i publicar? S'hi admeten indagacions. Sabem, per fi, que Ferran Colom heretà de son pare diversos llibres de Geografia, o que llegí atentament i anotà la Geografia de Ptolomeu i la Història Natural de Plini en una edició italiana que havia estat impresa a Venècia en 1489, sembla que per encàrrec del rei de Nàpols. De manera que amb justa causa pot dir Pep Mayolas que Ferran Colom era entès en cosmografia. Com ho era el mateix Erasme.

En la lògica política sorgeix immediatament la voluntat de fer coincidir l'esfera del poder amb l'esfera geogràfica. Per a alguns el pòndol del món correspon a un monarca universal. El mite de l'imperi, ben engreixat de profecies, ha de ser realitzat en tota la seua extensió. Hi entrelluquem la trama gràcies a la perspicàcia de l'autor d'aquest llibre. La celebració del Capítol del Toisó d'Or a Barcelona presidit per Carles l'any 1519, marcava el centre d'aquell Nou Imperi. Ara entenem que el paper d'Erasme en tots aquests afers no es redueix, sobre ser important, al terreny intel·lectual i especulatiu, sinó que és a l'epicentre de l'acció. Com a fill de Cristòfor Colom, com a cosmògraf i viatger ell mateix, Ferran/Erasme adquireix un protagonisme sense parió, també en la praxi política. Ell i la seua família en són hereus i tenen una responsabilitat política de primer ordre. Amb total lucidesa, Erasme copsa com la nova situació mena a l'aparició d'un monarca universal. Però, ¡alerta!, ens ve a dir, aquest monarca ha de ser controlat. A un dels seus adagis més famosos, Festina lente, aquell que il·lustra l'emblema de l'impressor Aldo Manuzio, Desiderius avisa de l'acumulació progressiva de poder en unes poques mans i del perill d'un govern «a la turca». Igual que adverteix contra la violència militar que vol governar el món i que amenaça de fer desaparèixer qualsevol rastre d'una política civil sota una sola llei: la voluntat d'un kosmokrator («lex una vigebit, sic vult ??????????»).

Per a algú coneixedor i educat civilment en el sistema constitucional català basat en el dret paccionat, algú que alhora ha viscut l'experiència de la concentració gradual de poder en les mans àvides dels Reis Catòlics, unes mans que van fer quant van saber per desestabilitzar i anorrear aquell ordre social, les paraules d'Erasme descriuen a la perfecció una situació i un perill coneguts. El que aquests arguments tenen de prognosi pervé del reconeixement del passat recent. Si Erasme, com ens proposa Pep Mayolas, és el català Ferran Colom, s'expliquen nítidament el seu temor i la seua repugnància davant les maniobres per acumular poder «a la turca». Especialment en la societat que millor coneix i pateix, i que li fan encunyar aquella expressió que ha esdevingut famosa: Non placet Hispania. Tot i que ell ja no ho veurà, el kosmokrator que governa el món per la força de la violència militar, s'encarnarà definitivament en Felip II, tot seguint una seqüència lògica començada abans i que topará reiteradament amb la resistència catalana que voldrà preservar el seu model polític. En el mateix adagi, quan encara insisteix en la necessària distribució del poder, s'hi albira el gust de l'humanista per l'enantiosi, la discòrdia concors o la dissonància com a ocasió de l'harmonia, una opció que recolza en sòlids fonaments polítics i culturals, en una praxi que li era ben coneguda. Francesc Eiximenis el framenor gironí tan lligat a València, al Regiment de la cosa pública transmeté una idea de la monarquia sotmesa a una legitimitat emanada del consentiment del general i les decisions de les Corts. Una concepció del poder reial, doncs, molt catalana i molt erasmista. Recordem ara, en contrast, les paraules amb què diuen que Maquiavel retratà Ferran el Catòlic: «al·legant sempre el pretext de la religió, per poder dur a efecte majors gestes, va recórrer a l'expedient d'una crueltat devota». La qüestió es podria resumir així: Generalísimo versus Generalitat.

Confluent amb les disputes del poder temporal s'hi produïa una disputa pel poder espiritual, d'altra banda tan humà, massa humà. Una lluita igual de despietada i perillosa —justament perquè va entreverada amb l'altra—, que de la reforma passa al cisma i del cisma a la contrareforma. En una carta de l'any 1523 adreçada a Adrià VI, amb el rerefons de les dissensions entre reforma i ortodòxia catòlica, Erasme s'expressa d'aquesta tenor: «Certament, si aquest mal ha de ser eliminat mitjançant sentència de presó, de foc, de confiscacions, d'exili, de censura, de mort, de res no servirà el meu consell». Molt s'ha escrit sobre el substrat religiós d'Erasme. Amb el seu habitual bon ull, Mayolas vincula alguns aspectes de la religiositat d'Erasme amb Lluïa i amb Francesc d'Eiximenis. Ja ho va fer en la primera remesa, en concret al capítol en què parla de l'espiritualitat catalana del segle XV. Ara hi torna i fa ben fet perquè aquest és un punt crucial. Erasme planteja que només una sincera transformació, de resultes d'un diàleg íntim amb

Déu, menarà el cristià a un capteniment d'autèntic seguidor de Crist. L'acció i la vida cristianes no consisteixen a exhibir una devoció ritualitzada però sense substància. La meditació cristiana és el pas previ per al compromís cristià, per a la vida que obra des de l'amor a Déu encarnat en l'home Jesús de Natzaret. Des d'aquesta perspectiva, Llull, com Eiximenis, com Santa Teresa o Sant Ignasi són exemples de diàleg interior amb la divinitat, de retir i meditació, i alhora de gran activitat humana. Una glossa no cristiana d'aquesta manera d'entendre la religiositat, que en el cristianisme de l'època no podia ser sinó crítica i reformista, la va formular modernament Aldous Huxley: «allò que obtingues en il·luminació torna-ho en amor».

Així, Erasme mirà d'estimular tothora el desig de viure una vida cristiana. En aquest sentit, Mayolas fa comparèixer, del tot oportunament, el llibre anònim publicat a Barcelona el 1515 *Espill de la vida religiosa*, també conegut, pel seu protagonista, com *Desitjós*, *Desiderius*, etc. Un autèntic èxit de difusió pertot Europa al llarg del temps. El que ens interessa remarcar ara són dues coses. La primera, el fet de constituir, com s'ha dit, una continuació literària de l'obra de Ramon Llull. És a dir, ens tornem a trobar el mallorquí, l'ermità de Randa, lligat a la difusió de les obres d'Erasme i a l'empenta de l'erasmisme. I, si fem memòria, Llull mamprenqué el projecte de fundació d'una escola de llengües orientals a Miramar, per a la qual obtingué de Jaume II un subsidi, assumpte que ens remet altra volta a Erasme. La segona, que el diàleg íntim i sincer amb Déu, aquesta mena d'exercici espiritual que tan s'adiu amb el món reformat, és vist i concebut com un pelegrinatge. Diga-ho, si no, el títol d'una traducció anglesa del XVIII: *Desiderius, or the Original Pilgrim. A divine dialogue shewing the most compendious way to arrive at the love of God*. En el pensament d'Erasme el cristià és un desitjós de Crist, una flama d'amor viva i, alhora, un militant pacífic que ha d'imitar la seua vida. Per això hi traspua en les seues obres i reflexions aquest moviment doble entre introversió i extraversió, un moviment que congria la passió eremítica amb l'acció fundadora i escriptural. Per això és ben lògic que al Puig de Randa on Llull fou eremita i on obtingué la il·luminació, al segle XV es fundés una escola lul·liana amb col·legi de gramàtica llatina i amb càtedres de retòrica i llengua grega a partir de 1553.

De manera semblant, diversos treballs han fet veure el pòsit dels preceptes de Llull i Eiximenis en Cristòfor Colom. Un dels més rigorosos és el llibre d'Alain Milhou. A més de ponderar-hi l'extensa cultura bíblica que l'almirall posseïa, ben palesa al *Llibre de les Profecies*, a la Carta al ama del príncep don Juan (finals del 1500) i a la *Relació del Quart Viatge* (en el que participà el seu fill Ferran Colom/Erasme), Milhou assenyala l'orientació franciscana de la seua religiositat. S'hi pot destriar, posem per cas, en la preocupació per la mort expressada al *Llibre de les Profecies*, igual com apareix en els diversos *Ars moriendi* i *Comptentus mundi* de procedència franciscana. En aquest sentit, no és balder recordar que Erasme publica l'any 1521 a Lovaina una epístola anomenada precisament *De contemptus mundi*, i que al final de la seua vida (1534) publicà el *Liber de praeparatione ad mortem*, del qual l'humanista i canonge Bernat Peres de Chinchón, que estigué al servei del duc Joan de Borja i Enríquez (com a preceptor dels fills) féu una traducció al castellà intitulada *Preparación y aparejo para bien morir*, dedicada a Francesca de Castre-Pinós, segona muller del III duc de Gandia.

Milhou traça la religiositat que es pot col·legir dels escrits de Colom, tan diferent a la de molts expedicionaris americans. Les devocions supersticiosos però sense veritable pietat, la nul·la relació entre ètica i religiositat que caracteritzen molts d'aquells homes, queden lluny del pensar i el sentir de Cristòfor Colom. Per aquesta raó, considera més que probable la influència sobre Colom de la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, traduïda al català per Joan Roig de Corella i publicada (com *Lo Cartoixà*) en diferents lliuraments a la València de finals del segle XV i començament del XVI. Igual que considera provat el pòsit que el *Liber de Conceptione Beatae Virginis Mariae* de Ramon Llull deixà en el navegant. A més, com de passada i sense lligar els caps que nosaltres gosem lligar, Milhou esmenta l'homonímia entre dos franciscans que juguen un paper eminent en tots aquests afers: Francesc Eiximenis i Francisco Ximénez de Cisneros. El lector haurà percebut que ens movem tothora en un ambient familiar que no té res a veure amb una dèria de buscar-li tres pèls al gat.

La figura de Crist guerrer i del cavaller pacífic cristià que apareix a l'*Enchiridion militis christiani* (Manual del cavaller cristià) d'Erasme, la trobem igualment al menoret gironí.

Albert Hauf ens ha fet veure el relleu que confereix Eiximenis a la militància del cavaller de Déu, el «prou bataller». Escriu a l'obra *Segon del Crestià*: «Tota la vida de l'hom sobre la terra és així com una bella cavalleria». No és gens estrany, doncs, que Hauf diga que l'*Enchiridion* d'Erasme no fa sinó «aprofitar i amplificar» aquesta doctrina. Un últim apunt d'aquesta veta. La sociòloga espanyola Julia Varela, a propòsit de l'obra *De civilitate morum puerilium*, (J. Pin i Soler en féu una traducció, publicada l'any 1912, sota el títol *Llibre de civilitat pueril*) addueix que Norbert Elias copsà com Erasme substituï el terme clàssic *civitas* per *civilitat*, i que a les societats europees s'escampà el recanvi en la mesura que servia per a autodefinir-se o per a encunyar una aspiració política i moral. Cortesia, civilitat i civilització prengueren força com a conceptes, units o per separat, cada volta més emprats. Ara bé, diu Varela que en el cas espanyol no aconseguí —no aconseguiren— imposar-se. Tanmateix, al *Dotzé del Crestià* Eiximenis ja usa el concepte *civilitat* no menys de quinze vegades. Per exemple així: «Per tot açò appar com noblesa, policia, civilitat e cortesia és

necessària a cascuna comunitat» (cap. CLXXX). La continuïtat, ja es veu, és tenaç.

Anem concloent, que és hora. Erasme emfasitzà la importància de l'estudi de la història, en tant que proverbial mestra de la vida. Cal situar-hi en sintonia la segona intempestiva de Nietzsche Sobre el profit i l'inconvenient de la història per a la vida. El pensador de Sils-Maria veia en els historiadors professionals contemporanis (fa més d'un segle!) una mena d'éssers pretesament neutres que presumeixen del seu amor al coneixement i que es presenten com una mena d'espills del passat, però ai!, mancats de voluntat i de pensament propi. I és justament aquesta mancança la que impedeix advertir la facilitat amb què hom no fa més que seguir l'ideari d'altres historiadors i d'altres historiografies que sí en tenen, de voluntat. D'aquesta casta d'historiadors inerts encara hi ha més que no pensem. Per voluntat i per decisió ètica, el llibre de Pep Mayolas es situa en una altra òrbita i fa vistent que en termes històrics, i en paraules de Nietzsche, «tot el que existeix, qualsevol que en siga l'origen, és reinterpretat periòdicament per qui ocupa el poder en funció de noves intencions». Fa més de tres segles, paral·lelament al llavors resclosit món acadèmic, l'Acadèmia dels Desconfiats barcelonina adoptà el lema Tuta, quia diffidens: «segura, perquè desconfia». Sabem que, amb aquesta divisa ben present, arribarà en el futur el tercer volum dedicat a Erasme que Mayolas ens ha promès. Fóra bo, mentrestant, que algú es plantegés la necessitat de traduir al català les obres completes d'Erasme en edició crítica, incloent-hi el riquíssim epistolari. Ben segur que això ens acostaria més a la veritat i, en qualsevol cas, posaria llum sobre les tenebres del passat, i qui sap si ens faria servei en aquest present europeu que altra volta s'enfosqueix.

Rafel Mompó

Guardamar del Segura, febrer del 2019